

ПРОФ. В. ЗАЇКИН.

Проф. Іван Огієнко

як церковний та громадський діяч

===== і як учений =====

З приводу 20-літнього ювілею
української наукової праці
1905—1925 рр.

Варшава. 1925.

**

Накладом „Духовної Бесіди“

**

ПРОФ. В. ЗАКІН.

Проф. Іван Огієнко

як церковний та громадський діяч
===== і як учений =====

З приводу 20-літнього ювілею
української наукової праці
1905—1925 рр.

Варшава. 1925.

✱✱
✱✱

Накладом „Духовної Бесіди“
Друкарня Синодальна.

✱✱
✱✱

Проф. І. І. Огієнко.

Іван Іванович Огієнко народився 2 січня 1882 р. в містечку Брусиліві Радомиського повіту на Київщині. Як і багато інших визначних діячів українських, І. І. Огієнко походить з селянської родини. Свою освіту і своє теперішнє становище відомого ученого і видатного церковного та громадського діяча він завдячує виключно собі самому, своєму гарячому стремлінню до науки й до праці на користь Рідного Краю, своїм ріжноманітним здібностям і своїй подиву гідній енергії.

Початкову освіту одержав І. І. Огієнко в „двохкласовій“ народній школі в рідному містечку Брусиліві. Про цю школу зберіг І. І. найліпші спогади; і пізніше, коли І. І. зробився приват-доцентом Університету, він став також почесним куратором Брусилівської народньої школи, в якій він був учився, і старанно дбав про школу.

Ще, коли І. І. був учнем Брусилівської школи, в його душі зародилася гаряча любов до літератури й до науки, і вже тоді він розпочав свої перші літературні спроби, з яких де-що він пізніше видрукував.

По закінченні Брусилівської школи (в 1896 р.) І. І. вдався до Київа і вступив до Київської Військової Фельдшерської Школи. З переїздом до Київа І. І. поширив свої знання й свої літературно-наукові інтереси і вже з більшим хистом писав поезії, оповідання, повісти, нариси — переважно з селянського життя, а в 1897 році, п'ятнадцятилітнім юнаком, почав своє співробітництво у пресі (звичайно, російській, бо української на Вел. Україні тоді не було), друкуючи свій перший нарис про селянське життя в газеті „Сельській Вѣстникъ“. З того часу І. І. постійно співробітничав у різних виданнях, містачи в них свої дописи, вірші, оповідання, рецензії, різні замітки й т. д.

В 1900 році І. І. скінчив фельдшерську

школу й після того три роки служив лікарським помічником у Київському Військовому Шпиталі на психіатричному відділі. Се була дуже тяжка й відповідальна служба й відбирала вона багато часу, уваги, сил і здоров'я. Та, не зважаючи на це все, І. І. старанно відбуваючи свої службові обов'язки, разом із тим продовжував і свою журналістично-літературну працю і свою освіту, готуючись до іспитів на матуру, які він мав скласти екстерном.

Скласти екстерном іспити на матуру в ті часи було надзвичайно тяжко, особливо з давніх мов—грецької та латинської. Але І. І. переборов усі труднощі. Пильними студіями він, у решті решт, цілком опанував і латинську й грецьку мову, як і інші предмети, й досяг значно більшого знання (особливо з грецької мови), ніж мали, звичайно, молоді люде, кінчаючи гімназію. Це знання грецької мови, доповнене ще в Університеті, в великій мірі придалося І. І. пізніше, коли він приступив до перекладів богослужбових книжок з грецької мови на українську.

В 1903 році І. І. склав іспити на матуру при Остріжській Державній Клясичній Гімназії і вступив на історично-філософічний факультет Університету Св. Володимира в Київі. В Університеті І. І. з особливим інтересом і захопленням віддався студіям над східно-слов'янськими мовами та над історією сх.-слов'янських літератур давньої й середньої доби. З професорів Ун—ту найбільший вплив на І. І. мав видатний дослідник історії сх.-слов'янських літератур професор (нині — академик) В. Перетц. Сей учений досить скоро звернув належну увагу на визначні здібности, велику дослідницьку сумлінність і надзвичайну пильність І. І.; і під його проводом І. І., ще будучи студентом, розпочав наукову діяльність.

З кінцем жовтня 1905. року, під час першої революції в Росії та на Вел. Україні, впали тяжкі кайдани, в які був закував

українське слово російський уряд. Наприкінці 1905 р. відродилася українська книжкова продукція на Вел. Україні, почали виходити перші часописи українською мовою, почала легалізуватися таємна перед тим українська культурна праця.

І. І. Огієнко з самого початку відродження культурного життя на Вел. Україні, брав у йому безпосередню участь. Та й бути не могло інакше. Як селянський син, що безпосередньо вийшов з народньої маси української, І. І. не міг не відчувати своїх національних обов'язків, коли починала культурно відроджуватися його Рідна Країна.

І ми бачимо, що майже в перших №№ новозаснованих українських газет І. І. брав у них досить діяльну участь, містачи різні дописи, хроніку, рецензії, вірші, нариси, публіцистичні й науково-популярні статті, підписувані найчастіш: Іван Рулька, або йначе.

Отсими науково-популярними статтями в укр. пресі й почав І. І. Огієнко свою українську наукову діяльність.

За часів свого студентства І. І. надрукував уже декілька широких статтів наукового та науково-популярного характеру, як нпр.: „Огляд укр. язикознавства“ (в „Записках Наук. Т—ва ім. Шевченка“), „Українська граматична термінологія“ (в „Записках Україн. Наукового Т—ва в Києві“), „Як складати словники“ (в „Літ.-Наук. Вістнику“) і т. д. Де які з сих журнальних статтів І. І. були вадані також і окремими книжками.

Разом з тим І. І. надрукував дуже багато статтів і заміток наукового та науково-популярного змісту в українських газетах та в газеті „Кієвскіє Отклики“ (яка виходила, хоч і російською мовою, але мала почасти український „напрям“).

У 1909 р. І. І. скінчив Університет з дипломом 1-го ступня і був залишений (з підвищеною міністерською стипендією)

при Університеті для підготування до професорської діяльності. З того ж року І. І. почав свою педагогічну діяльність у середніх школах ст. м. Києва і тоді ж таки був обраний дійсним членом Україн. Наукового Товариства в Києві; в наступні роки І. І. був обраний також дійсним членом „Общества Нестора-Лѣтописца“ в Києві, Петербурзького „Общества любителей древней письменности“, Київської Військової Архівної Комісії, Катеринославської Архівної Комісії та ин. В 1914—15 р. р. І. І. склав магістерські іспити по „русскому языку и словесности“; в 1915 р. обраний був приват-доцентом Університету Св. Володимира і приступив до читання лекцій на істор.-фільольогічному факультеті.

Від часу закінчення Ун—ту до 1917 р. І. І. займався майже виключно сх.-словянською фільольогією, працюючи в сій галузі, як науковий дослідник, педагог і потім як приват-доцент У—ту. За сей час (1909—1916 р.р.) І. І. видрукував цілу низку монографій, статтів і підручників по граматиці, стилістиці та історії російської (а почасти і української) мови та по історії сх.-словянських літератур XVI—XVII вв.

Але революція 1917 року й відродження Української Держави примусили І. І. вийти з обмеженого поля суто — спеціальних фільольогічних дослідів, розгорнути діяльність у найрізніших напрямках і використати свої різноманітні здібності.

Революція 1917 р. в б. російській імперії розпочалася під гаслами соціально-економічних інтересів, але на Україні вона хутко прибрала вигляд боротьби за визволення від московського панування в різних сферах життя — і в соціально-економічній, і в культурній. Про те, була одна сфера громадського життя, якої вагу недооцінювали на Вел. Україні на початку революції --⁹ се була Церква. Найпопулярніші на початку револю-

ції укр. соціалістичні партії зовсім ігнорували церковну справу. Через цей індиферентизм укр. політиків Церква на Україні залишена була в руках росіян. І хоча по різних місцях на Україні починало прокидатися стремління до церковних реформ у національному дусі, до унезалежнення Церкви від Москви, укр. діячі на зародження укр. церковного руху майже не звертали уваги. Кориستاючись цим, московські церковні діячі на Україні грубо фальшували вибори до єпархіальних з'їздів та церковних соборів.

Але серед загального індиферентизму укр. діячів до церковних справ на початку революції яскраво відзначалася енергійна праця де-кількох видатних громадян України, які відразу зрозуміли велике значіння церковної справи для Української нації та страшну небезпеку від акції московських церковних діячів. Серед сих громадян найперше й найпочесніше місце, безперечно, належить, професорові І. І. Огієнкові.

Перед нечисленними церковними діячами стояли найрізніші, пекучі завдання: вони мусіли дбати про історичне й каноничне обґрунтування необхідности автокефалії та церковних реформ в укр. національнім дусі, про популяризацію сих ідей серед духовенства й мирян, про поширення відомостей з історії Української Церкви, про виготовлення укр. молитовників, укр. богослужбових книжок, разом з тим мусіли боротися й з московськими церковними впливами, й з індиферентизмом укр. політичних діячів, мусіли, нарешті, стримувати найпалкіших і скрайніх прихильників церковної реформи, пройнятих революційно модерністичним духом, од необережних та неканоничних виступів.

Отже проф. Огієнкові та небагатьом инш. укр. церковним діячам довелося провадити величезну працю по підготуванню та заснуванню каноничним шляхом Української Автокефальної Православної Церкви.

І треба сказати, що завдяки надзвичайній енергії та ідейному захопленню проф. Огієнка, він за короткий час у своїй праці в справах Церкви досягав величезних результатів. Так, нпр., коли зібрався на самому початку 1918 р. церковний з'їзд у Києві, у склад якого увіходили здебільшого цілком з москowlені українці, коли прочитав їм проф. Огієнко лекцію про „Відродження Української Церкви“, присутнє на ній численне духовенство було в такій мірі захоплене, що відповіло ширим і одностайним співом „Ще не вмерла Україна“.

Особливо ж енергійну діяльність на церковній ниві розвинув проф. Огієнко з того часу, як був призначений 15 вересня 1919 р. Міністром Ісповідань Української Республіки. Ставши Міністром, проф. Огієнко, перш за все, звернувся до архиєріїв, духовенства і всього народу на Вел. Україні з закликами об'єднатися для спільної дружньої праці на користь Укр. Православній Церкві; 1 грудня того ж року він заснував під своїм головуванням Комісію по перекладу на укр. мову Св. Письма, богослужбових книг, творів свв. отців, життєписів святих та ин. книжок релігійно-морального змісту. Далі Міністр проф. Огієнко видав наказ служити по церквах або укр. мовою, або церковно-словянською, але з українською (а не московською) вимовою, склав правила української вимови церк.-словянських текстів, видав розпорядження про вживання укр. мови в проповідях, у церк. діловодстві й т. ин. Одночасно з тим проф. Огієнко організував Раду при Міністерстві Ісповідань, відновив Священний Синод Української Церкви (14 жовтня 1919 р.), перевів закони про єпархіяльні церковні ради, про реформу хлопячих і дівочих духовних шкіл і т. д.

Всі ця праця проходила в дуже складних обставинах і вимагала великого напру-

ження, надзвичайної енергії і визначних організаційних здібностей*).

Не припиняв проф. Огієнко своєї діяльності в церк. справі й на еміграції. В 1921 році він заснував видавництво „Українська Автокефальна Церква“, яке видало під його ж редакцією цілу низку дуже цінних популярних книжок, що мають безпосереднє відношення до церковних справ. Широко розвинув також проф. Огієнко під час перебування на еміграції ще раніше розпочату ним працю по перекладу на укр. мову богослужбових книжок.

У своїй діяльності на церковному полі на еміграції проф. Огієнко зустрів велику моральну підтримку з боку Преосвящ. єпископа Діонісія (нині Митрополита Автокефальної Православної Церкви в Польщі, який був давніше, в 1919 р., членом Свящ. Синоду Україн. Православної Церкви). Нині проф. Огієнко продовжує працю по перекладу богослужб. книжок, пише також низку нарисів з історії Укр. Церкви і є найближчим співробітником журн. „Духовна Бесіда“.

Поруч із широкою працею на церковному полі, від самого початку революції проф. Огієнко провадив також не менш енергійну і не менш корисну академічну та організаційно-академічну діяльність. У 1917 р. проф. Огієнко брав найближчу діяльність у заснуванні Українського Народнього Університету в Києві, перетвореного потім (у 1918 році) в Український Державний Університет, викладав у цім Університеті різні курси (між инш., курс історії укр. культури, який викликав надзвичайне зацікавлення слухачів) і був секретарем істор.-фільольог. факультету сього Ун—ту. Одночасно з тим проф. Огієнко провадив виклади на Педагогічних

*) Докладні й дуже цікаві відомості про діяльність проф. Огієнка на церковній ниві подає проф. В. Бідинов у кн. „Церковна справа на Україні“, Тернів, 1921.

курсах при Кураторії Київ. Шкільної Округи та на різних короткотермінових курсах, брав участь у різних культурно-освітніх комісіях, установах, товариствах і т. д. У 1918 р. І. І. Огієнко був обраний екстра-ординарним професором Українського Державного Університету в Києві та Київських Високих Жіночих Курсів і в тому ж році він заснував **Український Державний Університет у Кам'янці-Подільському** і був обраний ординарним професором і першим ректором цього Університету. Нарешті, в 1919 і 1920 рр. проф. Огієнко, не покидаючи свого ректорства й професорських викладів, був також Міністром Освіти і на цьому становищі так само виявив дуже енергійну діяльність.

А разом із широкою церковною, державною та організаційно-академічною діяльністю, проф. Огієнко, в останні дев'ять років не менш енергійно провадив і свою наукову працю — і то в різних галузях науки. Наукова граматики, стилістика та історія української мови, історія письменства, історія Церкви, історія культури, палеографія й палеотипія, історія друкарства, методика рідної мови — отсе ті галузі науки, в яких працював переважно проф. Огієнко останніми часами.

Досить переглянути список творів проф. Огієнка, щоб побачити, якою грандіозною була його наукова продукція за останні 9 років. А треба ж іще звернути увагу, що за цей час він видрукував та приготував до друку цілу низку томів поважного наукового змісту. Це при надзвичайно несприятливих обставинах воєнного часу, а потім при тяжких умовах еміграційного життя.

Найбільшу наукову вагу мають праці проф. Огієнка по історії (та історичній граматиці) української мови, по історії укр. літератури XVI—XVII в., а також по історії друкарства (і палеотипії).

Найзначніші праці проф. Огієнка по іс-

торії та по історичній граматиці укр. мови: 1) „Курсь українскаго языка“, 2) „Історія української мови“, т. I. Кам.-Под., 1919, 3) „Історична граматика української мови“ (ще не надрукована), 4) „Чистота й правильність укр. мови“ (Львів, 1925), 5) „Український стилістичний словник“ (Львів, 1924), 6) „Мова молдавських грамот“ (готова до друку) та ин.

„Курсь українскаго языка“ проф. Огієнка 1-е вид.—1918 р., 2-е вид.—1919 р.)—се один з перших наукових курсів укр. мови; перед ним видані були тільки 3 наукові курси укр. мови: ак. Смаль-Стоцького, ак. Кримського і проф. Тимченка, при чому два останні були не закінчені, а курс Смаль-Стоцького, дуже цінний і важливий, виданий німецькою мовою, лишився мало знаний на Великій Україні. „Курсь“ проф. Огієнка складається з 4-х частин: 1) загальні вступні уваги, 2) фонетика, 3) морфольогія й 4) коротка хрестоматія по історії укр. мови. По суті, це є курс історичної граматики укр. мови, складений для широких кол освічених людей. Написаний він дуже цікаво й зрозуміло. Бракує цьому курсові розділу про складню. Найцікавішою частиною цієї книги є відділ про наголос. Проф. І. І. Огієнко вже давніше багато працював над питанням про наголос у різних словянських мовах і надрукував ще перед 1917 р. низку праць про наголос у російській мові (найважливіша з тих праць—„Словарь удареній въ русскомъ языкѣ“). Висновки проф. Огієнка, подані ним в „Курсѣ укр. языка“ надзвичайно цікаві: на підставі своїх довгих і пильних студій над наголосами в словянських мовах проф. Огієнко прийшов до переконання, що український наголос ближчий до сербського, ніж до московського.

Докладніше проф. Огієнко висловив свої погляди на загальний історичний розвиток української мови та на історію різних (переважно фонетичних і морфольогічних) явищ

в укр. мові—в „Історії української мови“, яка, на жаль, досі лишилася не закінченою.

Ще недавно проф. Огієнко видав дуже цікаву й цінну спробу популярного курсу укр. історичної граматики „Чистота й правильність української мови“, яка з погляду шкільної методики мови заслуговує на особливу увагу.

В 1924 р. видрукував проф. Огієнко „Український Стилістичний Словник (підручну книжку для вивчення укр. мови)“. Цей „Словник“ уявляє собою скорочення великої праці проф. Огієнка, яка залишається досі не виданою через технічні перешкоди. Зміст цієї книжки, по суті, більш різноманітний, ніж про це говорить його назва: це не тільки „стилістичний словник“, а взагалі „підручна книжка для вивчення укр. мови“. Твір цей викликав оживлену дискусію в українській пресі.

Крім того, проф. Огієнком надруковано багато инш. менших книжок, статтів і заміток по граматиці та по історії укр. мови.

По історії укр. літератури XVII віку проф. Огієнком ще перед 1917 р. було написано дуже багато більших статтів і різних заміток (особливо про Йоаникія Галятовського та про св. Димитрія Тупталенка); в 1917—19 рр. проф. Огієнко склав велику монографію про Йоаникія Галятовського, яка, на жаль, лишилася досі не надрукована. Кілька нарисів, дотичних історії укр. літератури середньої доби, написав проф. Огієнко також на еміграції.

Та найзначнішими працями проф. Огієнка, виданими на еміграції, треба визнати його твори по історії укр. друкарства. Проф. Огієнко працює тепер над многотомовим оглядом історії укр. друкарства, з якого досі він видав I-ий том, а тепер готує до друку два наступні; крім того, проф. Огієнко за останні 2 роки надрукував кільканадцять менших нарисів з історії українського дру-

карства. І том „Іст. укр. друкарства“ зустрів дуже прихильну оцінку; так, напр., проф. К. Студинський каже про нього: „ми повинні віднестися до сеї книжки не то із захопленням і пошаною, а із подивом для совісти й точности автора, для ясного викладу, яким пронизаний величний твір, для тсї легкості пера, котрим орудує автор“; далі проф. Студинський називає сю працю проф. Огієнка „цінним, монументальним підручником і для учених і для молодіжї“; а в кінці додає, що „серед культурних націй, як аґлійська, така книжка знайшлася б у кожній хаті інтелігентного громадянина“ („Стара Україна“, 1925, ч. 1—2).

Нарешті, в 136—137 т. „Зап. Наук Т—ва ім. Шевченка“ надруковано дуже цінний нарис проф. Огієнка „Наголос, яко метод означення виходу стародрукованих книжок“, який має велике значіння як для палеографії й палеотипії, так і для історично-порівнявчого словянського языкознавства.

Разом з тим, проф. І. І. Огієнко за останні 9 років написав і видрукував велике число курсів, монографій, брошур, статтів і заміток науково-популярного та публіцистичного характеру. Хоча я особисто не погоджуюся з де-якими поглядами Високодостойного пана Ректора І. І. Огієнка, висловленими в його публіцистичних та популярно-наукових нарисах (а саме з його поглядами на історичну роль німців і З. Церкви в історії словян*), я не можу не визнати його видатного публіцистичного й популяризаторського таланту. Я навіть гадаю, що де-які популярні твори проф. Огієнка, як напр. „Українська Культура“ (1918 р., 2-е вид.—1923) принесли й приносять Українському Народові не меншу користь, ніж його наукова й церковно-громадська діяльність.

*) Пор., нпр., ст. проф. Огієнка — в „Дух. Бесіді“, 1925, № 19—20.

Нарешті слід би ще згадати про добродіє діяльність проф. Огієнка, про його працю на становищі Голови Укр. Подільсько-Червоного Хреста (в 1919 р.), Голови Укр. Т—ва допомоги емігрантам з Вел. України ітд. Але в сім короткім нарисі неможливо навіть у загальних рисах змалювати всю його багатобічну діяльність.

Так само, як і більшість визначніших культурних і громадських діячів України, як Куліш, Костомаров, Кониський, Потебня, Драгоманів, Франко, Грінченко, Кримський і баг. инш., проф. Огієнко широко і енергійно працює на різних ділянках культурного й громадського життя.

Язикознавець і історик літератури, учений фахівець і популяризатор, перекладач богослужбових книжок і публіцист, за молодих літ—поет і повістяр, педагог — теоретик і практик, професор Університету і вчитель середніх шкіл, церковний і громадський діяч, дійсний член багатьох наукових товариств і діяльний проповідник добродієних організацій, Міністр Ісповідань і Освіти, основник і Ректор Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільськім—се ще далеко неповна характеристика діяльності І. І. Огієнка. Але над всіма його заслугами й титулами яскраво відзначаються дві найкращі прикмети — його гарячий патріотизм і правдива християнська релігійність, які осяють його діяльність і надають найвищий зміст і красу всій його багатобічній творчості.

Видання „Духовної Бесіди“

1. Проф. Ів. Огієнко. Українська мова в Києво-Печерській Лаврі
Стор. 8 30 гр.
2. Проф. Ів. Огієнко. Дерманська друкарня. Історично-літерат. нарис з культурного життя давньої Волині. Стор. 16 40 гр.
3. Проф. Ів. Огієнко. Поєднання Церкви Української до Московської в 1686 р. Стор. 64 70 гр.
4. Проф. Ів. Огієнко. Початки християнства на українських землях
Стор. 44 50 гр.
5. Календар „Добрий Сіяч“ на 1926 рік 1 з.— гр.
6. Проф. Ів. Огієнко. Хрещення українського народу. Стор. . 60 . 70 гр.
7. Проф. В. Заїкин. Проф. Огієнко, як церковний та громадський діяч і як учений. З приводу 20-літнього ювілею україн. наукової праці. З портретом. Стор. 16 . . 30 гр.

3 пересилкою на 20 гр. дорожче.

Виписувати можна з Синодального Складу:
Варшава-Прага, Зигмунтовська 13.
